CZU: 271.2-726.2(478)″1942/1943″ https://doi.org/10.59295/lrr2024.33

Reactivarea vieții bisericești în Basarabia de către Efrem Tighineanu (1942–1943)

Ion Valer XENOFONTOV
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
0000-0002-5993-1235

The reactivity of church life in Bessarabia by Efrem Tighineanu (1942–1943). Based on the official ecclesiastical press of the time, aspects of the activity of the lieutenant of archbishop Efrem Tighineanu are presented, who had an important role in the reactivation of religious life in Bessarabia during the years 1941–1942. The hierarch was fully involved in administrative, spiritual and cultural activity, manifesting himself in both the ecclesiastical and secular fields. In the context in which several religious buildings suffered from the Bolshevik destruction, Efrem Tighineanu encouraged the repair and reconstruction of religious establishments.

Keywords: Efrem Tighineanu, church life, spirituality, Orthodox mission, Transnistria, Bessarabia, 1942–1943.

După revenirea autorităților române în Basarabia (1941), în fruntea Arhiepiscopiei Chișinăului și-a reînceput activitatea locotenentul de arhiepiscop Efrem Enăchescu, anterior (1938) hirotonisit cu titlul Tighineanu. În timpul refugiului, Efrem Tighineanu s-a ocupat provizoriu cu administrarea Eparhiei Buzăului, participând, totodată, la ședințele Sfântului Sinod. Or, acest fapt demonstrează că Mitropolia Basarabiei nu a fost desființată, ci a continuat să existe de *jure*[1]. După o întrerupere de doi ani, în urma anexării Basarabiei de către URSS, la 16 mai 1942, în capitala Basarabiei s-a convocat Adunarea Generală Eparhială, la care locotenentul de arhiepiscop Efrem a menționat: „pe fețele noastre Basarabia moartă a fost și a înviat, pierdută și s-a aflat; și noi ne-am putut întruni, acest an, aici la Chișinău. Această bucurie o datorăm bunului Dumnezeu care, milostivindu-se spre noi, ne-a dăruit în acele zile un mare Conducător: Mareșalul Ion Antonescu și apoi Eroilor noștri și aliați, care și-au dat viața pentru dezrobirea Basarabiei din jugul blestemat al comuniștilor păgâni, sub care au pierit și opt din membrii Adunării noastre”[2]. În 1944, Efrem Tighineanu devine, la 50 de ani, Arhiepiscop al Chișinăului și Mitropolit al Basa-

[1] Veaceslav Ciorbă. Unele aspecte privind Biserica Ortodoxă din Basarabia în anii celui de al Doilea Război Mondial (1941–1944). În: *Studia Universitatis*. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2009. Nr. 10 (30), pp. 22-28.

[2] Adunarea Generală din 16 mai 1942. În: *Buletinul Arhiepiscopiei Chișinăului:* Organ oficial lunar. Chișinău: Tipografia Eparhială „Reîntregirea”. Nr. 1-2, mai–iunie 1942, p. 1.

rabiei. Activitatea prodigioasă a ierarhului bisericii basarabene a fost reflectată în presa religioasă a timpului.

Reactivitatea vieții bisericești în Basarabia a vizat înlăturarea consecințelor dezastruoase ale anexării provinciei românești de către autoritățile sovietice. Ierarhul bisericii basarabene a rechemat clerul refugiat pentru oficierea serviciilor divine, numirile ierarhice realizate de sovietici nu au fost recunoscute, slujbele se oficiau doar potrivit noului calendar și doar în limba română, se ținea cont de dispozițiile Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, s-a cercetat purtarea clericilor rămași sub ocupația bolșevică. În fostul cămin preoțesc a fost instalat Consiliul Eparhial. Au fost închise aproape toate casele de rugăciuni ale altor confesiuni religioase. De exemplu, în urma acestor acțiuni, a fost închisă Casa Baptiștilor din Chișinău, de lângă gară, fiind utilizată pentru cantina populară a Consiliului de Patronaj și în calitate de Cămin Cultural al cartierului. A fost reînființată Școala de cântăreți bisericești.

Urmând exemplul marilor ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Românești, din inițiativa lui Efrem, la Chișinău a fost instituită Tipografia Eparhială, instalată în curtea Mitropoliei. Utilitatea acestei tipografii a fost argumentată ca fiind direcționată spre imprimarea diferitor reviste și publicații „necesare refacerii sufletești a populației din eparhie”[3]. A fost preconizată tipărirea revistelor „Misionarul”, „Luminătorul”, „Foaia duminicală” și „Buletinul Oficial”, precum și a altor publicații bisericești.

O direcție aparte în activitatea lui Efrem Tighineanu a fost reactivarea revistelor bisericești. Una din publicațiile religioase, simbol al bisericii ortodoxe românești, a fost „Misionarul”, fondată în anul 1929 de un Comitet provizoriu și editată la Tipografia Eparhială „Cartea Românească”. Revista a apărut grație primului Congres Misionar Român de la Arad din toamna anului 1928, care „a votat și dezideratul ca să se dea ființă unei reviste misionare”. Propunerea de a fonda revista în Basarabia i-a aparținut episcopului Grigore Comșa al Aradului, care a specificat că „au experiență mai bogată în acest domeniu și ca un simbol de dragoste frățească și nemărginită încredere către provincia românească de la Răsărit”[4]. Participanții la congres au susținut această propunere și au decis ca primul număr să fie lansat în cadrul celui de-al doilea Congres general misionar, ceea ce și s-a realizat în Sala Eparhială (spațiu distrus ulterior de trupele bolșevice). La sfârșitul primului an de editare, publicația avea cca 2 000 de abonamente, unele venite „chiar din coloniile depărtate românești de peste Ocean”. Scopul principal al revistei a fost enunțat prin faptul ca să „prevină lumea ortodoxă românească de boala sectelor, iar față de cei atinși să propună medicamentele cele mai folositoare și metoda psihologică potrivită de a-i readuce la sănătatea sufletească”. Asupra acestei dimensiuni reflecta și Mitropolitul Basarabiei Gurie: „Se cere o revistă specială, pentru că numărul sectelor este prea mare și rătăcirile lor prea variate: aici se prezintă un câmp vast de stu-

[3] Sergiu C. Roșca. Biserica basarabeană sub ocupația sovietică și primele realizări ale noii stăpâniri românești în Basarabia, În: *Misionarul*. Revistă bisericească. Sub conducerea Secției culturale a Consiliului Eparhial Chișinău. Chișinău: Tipografia Eparhială „Reîntregirea”. An. 13. 1942. Nr. 1, 194, p. 39.

[4] Alexandru Scvoznicov. Amintiri despre Vlădica Grigorie Comșa. În: *Misionarul*. Revistă bisericească. Sub conducerea Secției culturale a Consiliului Eparhial Chișinău. Chișinău: Tipografia Eparhială „Reîntregirea”. An. 13. 1942. Nr. 4-6, p. 263.

dii și cercetări, pentru ca să poată cunoaște doctrinele tuturor sectelor și metodele de combatere, precum și de apărare contra atacurilor lor împotriva pravoslaviei”[5]. Programul de activitate a revistei viza: articole de conținut teologic (problemele credinței ortodoxe, ale vieții bisericești și ale apologeticii creștine), chestiuni de îndrumare misionară (metode de luptă, polemici, comentarii, consultări), cronică misionară internă, informații despre activitatea misionară ortodoxă și eterodoxă de peste hotare și mișcarea sectelor în străinătate, bibliografie, critică, recenzii, diferite știri. Fondatorii au explicat denumirea revistei prin faptul că „însuși titlul să descopere, pe oriunde va pătrunde, rostul lui, și cei ce se gândesc la însănătoșirea vieții neamului nostru și știu că în izvoarele sființiitoare ale Bisericii strămoșești îs tămăduiri, să-l poată găsi ușor și să-l pună la lucru deplin”[6].

În urma anexării Basarabiei de către Uniunea Sovietică, în vara anului 1940, publicația religioasă și-a încetat apariția. Totodată, „s-a pierdut și o bogăție de material prețios redacțional adunat pentru tipărire, printre care și câteva studii de mare valoare, precum și o cantitate apreciabilă de clișee”[7].

Odată cu revenirea autorităților române, în 1941, s-au creat condiții favorabile de reîntoarcere la valorile firești românești. În anul 1942, revista bisericească „Misionarul” a fost reînființată, „după 18 luni de întrerupere dureroasă”. În editorialul redacției se vorbea despre faptul că „Sfântul Sinod a recunoscut însemnătatea și actualitatea revistei „Misionarul”, aprobând-o ca *organ al misiei ortodoxe române,* recomandând-o tuturor eparhiilor din Țară”[8]. Se scotea în evidență contribuția nemijlocită a arhiepiscopului Efrem Tighineanu „să redea viață *Misionarului* în aceste vremuri excepțional de grele prin care trecem”[9]. Revista „Misionarul” a inclus și o arhipăstorească binecuvântare a lui Efrem Tighineanu, care a apreciat reactivarea publicației „ce răsare acum la o viață nouă după o iarnă grea a urgiei bolșevice abătută peste ținuturile noastre românești”[10].

Revista „Misionarul” a fost utilizată de Efrem Tighineanu ca o platformă de comunicare și de a transmite arhierească binecuvântare „iubitului nostru cler și dreptcredinciosului popor” și de a face constatări referitoare la situația din lume, dar și asupra vieții religioase din provincie. Despre perioada în care conviețuia afirma că „astăzi, în lume, în locul puterii lui Dumnezeu, o altă putere, comunismul păgân, vrea să se încuibeze în sufletul oamenilor: puterea întunericului și urăciunea pustiirei tinde să se așeze”. Din această perspectivă, contextul beligerant a fost apreciat ca un război sfânt dus împotriva comunismului – „balaurului apocaliptic” – „iar ostașii dreptcredincioși care luptă și mor în el sunt socotiți alături de mucenici”. Totodată, s-a mizat pe promovarea valorilor creștine în vederea înlăturării comunismului. În acest sens, ierarhul Bisericii Ortodoxe din Basarabia menționa: „Comunismul nu se combate numai cu armele, ci și cu virtuțile creș-

5 *Misionarul*. Revistă bisericească. Sub conducerea unui Comitet provizoriu. Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească”. 1929. An. 1. Nr. 1, pp. 1-4.
6 *Ibidem*, p. 7.
7 Cu Dumnezeu Înainte! În: *Misionarul*. Revistă bisericească. Sub conducerea Secției culturale a Consiliului Eparhial Chișinău. Chișinău: Tipografia Eparhială „Reîntregirea”. 1942. An. 13. Nr. 1, p. 9.
8 *Ibidem*.
9 *Ibidem*.
10 *Ibidem*, p. 10.

tine și, mai cu seamă, cu acestea în mijlocul poporului”[11]. În publicația religioasă s-au editat pastoralele locotenentului de Arhiepiscop Efrem Tighineanu cu ocazia Învierii Domnului[12].

În contextul *evenimențialului sacru*, la 22 iunie 1942, Efrem Tighineanu a oficiat un Te-deum solemn la Catedrala din capitala Basarabiei. La serviciul religios au participat și consilierii referenți I. Andronic, Vl. Burjacovschi și Al. Scvoznicov, precum și preoți de la Catedrală. La solemnitate au fost prezenți generalul C. Gh. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei, generalul Atanasiu, comandantul Corpului III Armată, cu statul-major, directorii regionali ai Basarabiei, ofițeri și funcționari superiori. La sfârșitul slujbei, arhiepiscopul locotenent Efrem a ținut un discurs istorico-patriotic, apoi a urmat un polihriniu solemn, executat de corul mitropolitan, iar trupele au defilat în fața Catedralei[13].

Noul ierarh al Bisericii Ortodoxe din Basarabia s-a implicat activ în repararea Catedralei din Chișinău, grav afectată de incendiile provocate de bolșevici. A fost constituit un Comitet pentru refacerea sfântului locaș, s-au adunat 12 mil. lei din întregul spațiu românesc. În acest sens, „Misionarul” își informa cititorii despre donațiile oferite de credincioși și refacerea lăcașului sfânt „văzând cu ochii sub îndrumarea domnului general [Constantin C.] Voiculescu, guvernatorul Basarabiei, și a ÎPS Efrem Tighineanu”[14]. Un eveniment major, considerat o sărbătoare naţională, de refacere a vieţii bisericeşti din Basarabia a fost ziua de 31 octombrie 1942, în care a fost sfinţită Catedrala mitropolitană din Chişinău. La ceremonie au fost prezenţi regele Mihai I, regina-mamă Elena, Mihai Antonescu, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri şi alte oficialităţi de stat, iar sfinţirea s-a oficiat de clerul Catedralei, în frunte cu un sobor de arhierei, constituit din Efrem, arhiepiscopul locotenent al Chişinăului, Policarp Moruşca, episcop al Americii, locotenent al Ismailului, şi Partenie Ciopron, episcop al Armatei, locotenent al Bălţilor. Cu acest prilej, „Misionarul” a publicat informații relevante despre sfințirea catedralei, inscripția bisericii, actul comemorativ, rugăciunea specială rostită cu această ocazie și *Cuvântarea* lui Efrem[15]. În luarea sa de cuvânt, Efrem Tighineanu a menționat: „Astăzi, se sfințește din nou și se redă cultului divin această Catedrală, spre lauda lui Dumnezeu și cinstirea eroilor noștri. Cu inima smerită mulțumim Părintelui Ceresc, care, auzind rugăciunile noastre și privind la lucrurile celor nevinovați, a trimis prin brava noastră armată… făcând astfel ca frații români, de la Prut și până la Bug, să se găsească iarăși laolaltă în jurul acestui sfânt lăcaș, ca și la începuturile lui”[16].

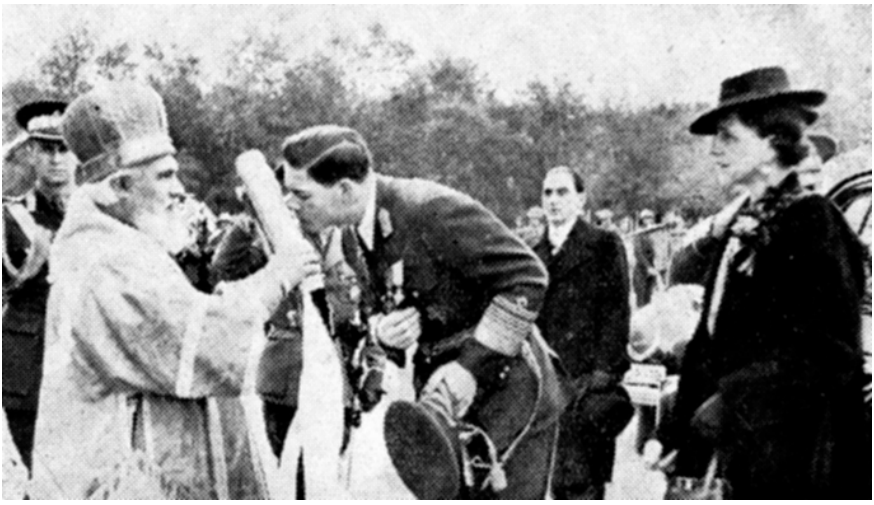
Pe paginile „Misionarului” au fost inserate informații complete despre schimbările din infrastructura edificiilor religioase. Astfel, în primăvara anului 1942, s-a prevăzut faptul ca edificiile inestetice ce acoperă Catedrala veche a orașului să fie dărâmate; în clădirea în care a fost reședința Mitropolitului Gavriil să fie realizată

[11] Adresarea lui Efrem drept credincioșilor creștini. În: *Misionarul*. 1942. An. 13. Nr. 11-12, pp. 417-420.
[12] Pastorala ÎPS Efrem, În: *Misionarul*. 1943. An. 13. Nr. 4-6, pp. 258-260.
[13] Sărbătorirea zilei de 22 iunie la Chișinău. În: *Misionarul*. 1942, An. 13, nr. 4-6, pp. 274-275.
[14] Dania conducătorului statului pentru Catedrala din Chișinău, În: *Misionarul*. 1942. An. 13. Nr. 4-6, pp. 47-48.
[15] Sfințirea Catedralei din Chișinău, În: *Misionarul*. 1942. An. 13. Nr. 7-10, pp. 389-395.
[16] *Ibidem*, p. 395.

o reparație și să fie degajată de clădirile ce o înconjoară; clădirea Mitropoliei vechi să fie transformată în Muzeu Bisericesc; în jurul Muzeului Bisericesc să fie creată o grădină cu flori etc. ÎPS Efrem a fost numit în fruntea Comisiunii pentru înzestrarea și organizarea Muzeului Bisericesc, implicându-se activ în această misiune de valorificare a patrimoniului bisericesc. A dat indicații ca să fie ridicate de la Consiliul Eparhial obiecte ce s-au aflat la fostul Muzeu al Societății Istorico-Bisericești și să aducă de la bisericile parohiale icoane și covoare vechi. Mai mult ca atât, „din vizitele canonice, ÎPS Arhiepiscopul Locotenent Efrem întotdeauna aduce obiecte de însemnătate istorico-bisericească pe care le dăruiește Muzeului”[17]. A donat așezământului spiritual-cultural și trei tipărituri vechi românești din sec. al XVIII-lea, „documente vii ale continuității și unității neamului românesc în această latură a țării. Ele vorbesc de circulația cărții românești și prin faptul că s-au aflat în sate românești și poartă însemnări ale celor care le-au cumpărat și le-au citit, ele devin comori naționale ale Bisericii”[18]. Muzeul Bisericesc a fost inaugurat la 1 noiembrie 1942, în cadrul Expoziției Dezrobirii, iar preotul Paul Mihail a fost desemnat în calitate de custode al Muzeului.

Sub diriguirea lui Efrem Tighineanu a fost trimisă o misiune specială de preoți în Transnistria. Totodată, a fost dată dispoziție clerului din eparhie să ajute populația din Transnistria cu cărți de ritual și obiecte de cult, oficiind și slujbe religioase peste Nistru. Ulterior, după constituirea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria, mai mulți preoți au fost trimiși de pe malul drept al fluviului Nistru, pentru a oficia serviciul divin în Transnistria. Numărul total al preoților aflați în misiune, în ianuarie 1942, era de 98 de persoane. Printre cei care au plecat în misiune pastorală în Transnistria și au oferit un raport amănunțit ierarhului bisericii ortodoxe basarabene a fost și preotul Paul Mihail de la Catedrala din Chișinău. Însoțit de profesorul Nicanor M. Timuș, în intervalul 1–15 aprilie 1942, a efectuat servicii religioase în localitățile transnistrene, au organizat acțiuni de întreținere a lăcașelor sfinte, au sfințit apă, au ținut predici, au săvârșit parastasuri pentru cei adormiți, au creștinat 152 de suflete. În localitatea Lozovoie, cătun cu mare decădere materială și socială, misionarii au constatat faptul că cimitirul vechi a fost arat de tractoarele sovietice[19]. În contextul în care în regiune lipseau obiecte de cult, preoții aflați în misiune au luat cu ei, spre folosință, antimis, vase sfinte, veșminte și cărți de ritual, mir ș.a. de la bisericile parohiale sau de la mănăstiri, s-au oferit donații făcute de parohiile mai bine dotate sau din daniile Episcopiei Romanului. Drept urmare, au fost date pentru Transnistria: 377 de cărți de ritual în limbile română și slavonă; 46 de evanghelii, 38 de complete de veșminte preoțești, șapte stihare diaconești, 96 de antimise, cinci perechi de cununii, opt steaguri; cinci mirnițe 1000 de cărticele de rugăciuni, șase sute de cruciulițe, 500 de calendare. S-au mai donat icoane, literatură antisectară, foi duminicale etc.[20] La 2 iulie

[17] Inaugurarea Muzeului Bisericesc din Chișinău, În: *Misionarul*. 1942. An. 13. Nr. 11-12, pp. 488-489.
[18] Comori naționale în Basarabia. Vechi tipărituri românești aflate în Muzeul Bisericesc, În: *Misionarul*. 1943. An. 13. Nr. 7-9, p. 354.
[19] Raportul pr. Pavel Mihail de la Soborul Vechi din Chișinău. În: *Misionarul*. 1942. În. 13. Nr. 4-6, pp. 179-192.
[20] Contribuția Arhiepiscopiei Chișinăului la lucrarea misionară în Transnistria. În: *Misionarul*. 1942. An. 13. Nr. 1, pp. 55-57.

Întâmpinarea regelui Mihai I și a reginei-mamă Elena
la sfințirea Catedralei din Chișinău de către locotenentul de arhiepiscop al Chișinăului
Efrem (Tighineanu), 31 octombrie 1942.

1943, locotenentul de arhiepiscop Efrem invita clericii detașați în misiunea transnistreană ca la întoarcere în parohii să prezinte cât mai rapid un raport, inclusiv la felul în care a activat în misiune. Documentul urma să fie trimis spre vizare Misiunii Ortodoxe din Odesa[21].

În cronica „Misionarului" este consemnată și vizita din 30 aprilie 1943 la Chișinău a monseniorului Andrea Cassulo, nunțiu papal. Din delegația oficială a Basarabiei, care a primit înaltul oaspete în capitală a făcut parte și Efrem Tighineanu[22]. Ierarhii au discutat la palatul episcopal, unde mulțimea „a putut vedea cu bucurie și emoție îmbrățișarea frățească întru Hristos a celor doi înalți prelați"[23].

Activitatea complexă a locotenentului de arhiepiscop Efrem Tighineanu în Basarabia a fost una ajustată la cerințele acerbe ale timpului, ce solicitau acțiuni pragmatice și dinamice, iar publicațiile ecleziastice au fixat atât suflul de epocă, cât și misiunea religioasă a celui care a reactivat viața spirituală în provincia românească.

---

21 Culturale. În: *Buletinul Arhiepiscopiei Chișinăului:* Organ oficial lunar. Chișinău: Tipografia Eparhială „Reîntregirea". 1942. Nr. 7, iulie, p. 11-12.

22 Vizita la Chișinău a monseniorului Andrea Cassulo, nunțiu papal. În: *Misionarul*. 1943, An. 13, nr. 4-6, p. 263.

23 *Ibidem*, p. 264.